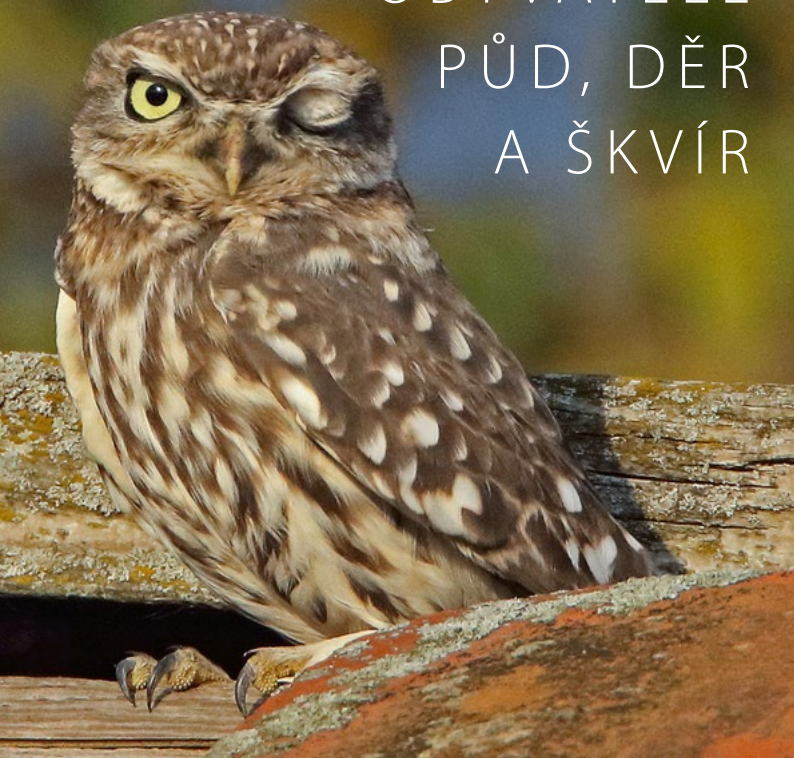

OKŘÍDLENÍ SOUSEDÉ

OBYVATELÉ
PŮD, DĚR
A ŠKVÍR

VÝZNAM POUŽITÝCH ZNAČEK

- **OBDOBÍ VÝSKYTU V LIDSKÝCH STAVBÁCH**

I-XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
-------	---	----	-----	----	---	----	-----	------	----	---	----	-----

■ **Výskyt:** U ptáků se jedná o období, kdy se s nimi můžeme setkat v budovách (některé druhy obývají budovy i mimo hnízdní období). U netopýrů to může být výskyt letní kolonie, během jarních či podzimních přeletů a při zimování.

- » **Letní kolonie netopýrů:** Skupina samic, které odchovávají mláďata ve společném úkrytu. Každá samice má jen jedno, nanejvýš dvě. Když mláďata odrostou, netopýři se většinou stěhují jinam.
- » **Zimování netopýrů:** Období nedostatku hmyzí potravy přečkávají netopýři v hlubokém zimním spánku (hibernaci). V úkrytech se mohou vyskytovat jednotlivě, v menších i větších skupinách.

- PŘEHLED STUPŇŮ OHROŽENÍ

- » **Podle Evropského červeného seznamu ohrožených druhů *** –
kritéria IUCN (Mezinárodní svaz ochrany přírody):

CR – kriticky ohrožený, EN – ohrožený, VU – zranitelný,
NT – téměř ohrožený, LC – málo dotčený

- » **Podle české legislativy** – zákon o ochraně přírody a krajiny rozlišuje tři kategorie zvláště chráněných druhů podle stupně ohrožení:

1 kriticky ohrožený druh **2** silně ohrožený druh **3** ohrožený druh

- **POPULAČNÍ TRENDY**
(podle *)

pokles	stabilní	vzestup	neznámý
↓	—	↑	?

TYPY ÚKRYTŮ V BUDOVÁCH

V budovách najdeme mnoho míst, která využívají různé živočichové jako hnízdiště nebo úkryty. Často se přitom jedná o poškozená místa na plášti budovy a v podstřeší, kterým hrozí zánik v důsledku nezbytné rekonstrukce.

Štěrbiny mezi panely jsou časté zejména na nezateplené panelové zástavbě. Mnoho druhů, zvláště netopýrů, využívá i velmi malé škvíry za oplechováním nebo za různými ochrannými a dekorativními prvky.

Ventilační otvory k odvětrání plochých střech – za nimi se mnohdy nacházejí větší uzavřené dutiny, podobně jako za větracími otvory spíží nebo kamen VAW (lidově vafky) u starší zástavby.

Vypadlé cihly starších domů, **otevřené výklenky a polodutiny** za ozdobnými i funkčními prvky u historických budov, výklenky s různými funkcemi u technických staveb.

Hnízda jiříček postavená pod římsami na vnějším plášti a v podstřeší budov. Tato místa dokonale nahrazují přírodní skalní výběžky a poskytují hnízdiště dalším druhům.

Velké uzavřené prostory (půdy) jsou typické pro nevyužívaná podstřeší starší zástavby se šikmými střechami. V moderní zástavbě ale vznikají i v různých halách, podzemních garážích, skladech apod.

Dutiny v polystyrenovém zateplení vytvářejí někteří datlovití ptáci, pro které je tento materiál ideální náhradou za trouchnivějící dřevo starších stromů.

JSEM SYNANTROP, TO JSEM TO VYHRÁL!

NEBO NE?

Ptačí i savčí druhy pronikají do lidských sídel stovky, některé i tisíce let. Říkáme jim synantropní živočichové, procesu postupného přivykání na lidská sídla pak synantropizace. Tyto druhy mohou osidlovat jak své původní prostředí (les, zemědělskou krajinu), tak města.

Mnozí živočichové kolonizovali města již velmi dávno, ve starověku (rorýs, vlaštovka, vrabci, sýček), ve středověku (netopýr velký, vrápenec), nebo až v novověku (kos, kavka). Některé druhy se životu ve městech přizpůsobují až v poslední době (holub hřivnáč, straka, sojka).

Pro člověka představovalo soužití s nimi nové potravní zdroje (holub), ztělesnění naděje (vlaštovka, čáp) a v neposlední řadě oživení lidských sídel ptačím zpěvem. I pro živočichy má soužití své výhody: získali možnosti, které často ve volné krajině mizí. Může to být potrava, hnízdní příležitosti (na budovách) nebo i vyšší teplota, která (mimo jiné) způsobuje, že vodní plochy v zimě nezamrzají. Zvláště v městském prostředí pak přizpůsobení u některých druhů vede až ke změně potravních návyků či migračního chování a snižuje se jejich plachost. Čelí tu ale i mnoha novým nástrahám, které město přináší, například ztrátě hnízdišť při rekonstrukcích staveb, kolizím se skly, hluku, zvýšenému výskytu nových predátorů – domácích mazlíčků, či přímému pronásledování.

Za stovky až tisíce let vzájemného sousedství si ptáci a netopýři na člověka zvykli, u lidí našli nový prostor k životu. Mnohé synantropní druhy jsme však přivedli do velkých potíží a jejich populace se v důsledku našeho moderního způsobu života tenčí. Nemysleme jen na vlastní prospěch a pohodlí, podělme se s nimi o svá sídla, nabídněme jim dostatek příležitostí k hnízdění a zdroje potravy, zabezpečme riziková skla a vodní nádrže. Vždyť už naši předkové si blízkosti ptáků vážili a zahnízdění čápů nebo vlaštovek na svých domovech považovali za symbol štěstí. Navíc víme, že přítomnost živé přírody v našem okolí výrazně zlepšuje životní pohodu. Važme si proto našich okřídlených sousedů a hledejme cesty k harmonickému soužití.

Lesní druhy ptáků obsazují často nejprve městské parky, které pro ně představují známější a lépe kolonizovatelné prostředí, a až potom pronikají přímo do zástavby měst.

Městská zástavba (zde hnízdiště rorýsů) je lákavým hnízdním prostředím zejména pro druhy, které původně obývaly skalní prostředí.

OBYVATELÉ MALÝCH ŠTĚRBIN

Rorýs obecný ↓ NT 3

Výskyt: od vilové zástavby a sídlišť po centra měst; hnízdní kolonie v podstřeší nebo větracích otvorech v panelácích, nad nimi můžeme během léta pozorovat početné letky kroužících ptáků

Ohrožení: ztráta hnízdních možností při zateplování budov, nedostatek hmyzu, predace hnízd kunou skalní

Jak pomoci: ponechat volné vletové otvory k hnízdištím při rekonstrukcích, vyvěšovat budky – rorýsovníky – jako nové hnízdní příležitosti

Vrabec domácí ↓ LC

Výskyt: vesnice i města; hnízdí v podstřeší, okapech, větracích otvorech, dírách po vypadlé omítce; v mimohnízdním období můžeme v hustých keřích pozorovat společná hejna s vrabcem polním

Ohrožení: ztráta hnízdišť při rekonstrukcích domů, nedostatek potravy v městském prostředí, redukce hustých keřů coby úkrytů

Jak pomoci: zachovat dutiny ve stavbách, změnit přístup k péči o městskou zeleň – pečovat o keřové patro a trávníky (mozaiková seč, květinové záhony, plošky bez vegetace apod.)

? Víš, kde spí rorýs?

Netopír rezavý ↓ LC 2

Výskyt: letní i zimní úkryty v panelových domech a vyšších budovách, ve stromových dutinách; potravu loví vysoko nad zemí v parcích, zahradách a kolem vod (velký netopír s dlouhými úzkými křídly, tělo 6–8 cm, rozpětí křídel přes 30 cm, večer vyletuje brzy, ještě za světla – lze ho snadno pozorovat)

Ohrožení: zateplování a rekonstrukce domů, negativní postoj obyvatel domů, kácení stromů s dutinami

Jak pomoci: rekonstruovat šetrně, zachovat stromy, vyvěšovat budky v místě zaniklého úkrytu

Netopír hvízdavý – LC 2

Výskyt: letní úkryty v rodinných domech, chalupách a dalších menších budovách, někdy i ve stromových dutinách; zimní úkryty ve skalních štěrbinách; potravu loví třepotavým letem v blízkosti stromů, keřů či budov a pouličních lamp (drobný netopír, tělo 3,5–5 cm, rozpětí křídel okolo 20 cm)

Ohrožení: rekonstrukce domů, negativní postoj obyvatel domů

Jak pomoci: rekonstruovat šetrně, vyvěšovat budky v místě zaniklého úkrytu

Těchto tzv. **štěrbinových netopýrů** u nás žije řada druhů. Bývají ukryti ve skulinách a štěrbinách, nejsou tedy ve dne vidět. Často jsou zcela nenápadní, někdy jsou z úkrytu slyšet jejich sociální hlasy (vzájemná komunikace).

Jak velkou škvírou se netopír hvízdavý dokáže protáhnout?

OBYVATELÉ VÝKLENKŮ A VĚTŠÍCH OTVORŮ

Kavka obecná ↑ LC 2

Výskyt: parky a centra měst; potravu často hledají v odpadcích; v zimě hejna s havrany; kromě podstřeší i v nevyužívaných komínech a dutinách starších stromů

Ohrožení: ztráta doupných stromů, stavební rekonstrukce, technické pasti v podobě světlíků a vyvložkovaných komínů (ze kterých se nedostanou), predace hnízd kunou skalní

Jak pomoci: zachovat doupné stromy, vyvěšovat budky, rekonstruovat šetrně, umísťovat stříšky na komíny

Pošťolka obecná ↓ LC

Výskyt: loví v otevřené zemědělské krajině, hnízdí často na kostelních věžích, balkónech či jiných stavbách vesnic a měst

Ohrožení: ztráta hnízdišť zasíťováním (ochrana proti holubům), aplikace rodenticidů (látek na hubení hlodavců, hlavní potravu poštolek)

Jak pomoci: omezit plošné aplikace rodenticidů, vyvěšovat vhodné typy budek a polobudek na budovy

Který z těchto druhů se může naučit mluvit?

VLEZOU VŠUDE

Sýkora modřinka – LC

Výskyt: vilové čtvrti, městské parky i další přírodní biotopy; hnízda ve stromových dutinách, budkách, větracích otvorech; mláďata po opuštění budky ještě moc nelétají a rodiče je krmí

Ohrožení: běžný druh, výskyt však může být místně omezen nedostatkem hnízdních příležitostí (dutin) a potravy (používáním insekticidů); častá oběť kolizí se skly

Jak pomoci: ponechat doupné stromy v parcích, zakládat přírodní zahrady, zabezpečit skla

Rehek domácí – LC

Výskyt: od osamocených staveb a průmyslových objektů přes okraje měst až po městská centra; typický postoj na vrcholku střechy s potřásáním ocasem, doprovázený chraplavou písničkou

Ohrožení: domácí kočky (rehci často hnízdí na dobře přístupných místech a loví potravu na zemi), používání insekticidů

Jak pomoci: zajistit bezpečný průběh hnízdění, omezit chemické ošetřování zahrad a parků

Kolik vajíček může mít modřinka v jedné snůšce?

ŠPLHAVCI – RODINKA TESAŘŮ

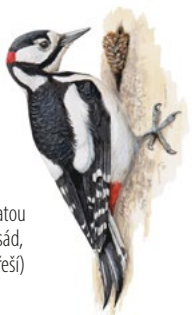
Jediná skupina ptáků, kteří dovedou udělat vlastní dutinu do fasády domu. K tesání dutin do tvrdého materiálu jsou evolučně přizpůsobeni.

Strakapoud velký ↓ LC

Výskyt: městské parky, zahrady, zástavba s rozptýlenou zelení; v zimě se žije v šišek, ty se pak hromadí pod místy, kde je rozkládá

Ohrožení: kácení starších stromů, kolize se skly

Jak pomoci: kde to jde, ponechávat starší stromy i v horší kondici a jejich torza, předcházet poškozování fasád už při stavbě (zateplovat vatou místo polystyrenem, opatřit kritická místa klempířskými prvky [rohy fasád, atiky] nebo jinak mechanicky chránit riziková místa okolo rohů a podstřeší)

I

II

III

IV

V

VI

VII

VIII

IX

X

XI

XII

Žluna zelená — LC

Výskyt: městské parky, zahrady, zástavba s rozptýlenou zelení; často ji můžeme pozorovat u mravenišť, zobákem při lovu mravenců dělá díry do trávníků

Ohrožení: kácení starších stromů, kolize se skly, doprava

Jak pomoci: kde to jde, ponechávat starší stromy, předcházet poškozování fasád už při stavbě, opravy poškozených míst provádět jen na podzim a po důkladné prohlídce dutin, zabezpečit skla zrcadlící zeleň proti kolizím

I

II

III

IV

V

VI

VII

VIII

IX

X

XI

XII

Víš, co je kovadlina?

DUTINY DATLOVITÝCH

Často slouží jako úkryty dalším druhům ptáků, netopýrům, případně i veverkám. Větší dutinu po žlutě ráda obsadí kavka (str. 6), případně si ji sama zvětší. Strakapoudí dutiny s oblibou obsazují menší dutinová hnízdička. Kromě sýkor a vrabců (str. 4, 7) to jsou následující druhy:

Brhlík lesní — LC

Výskyt: lesy a městské parky; hnízdo snadno poznáme podle vletového otvoru olepeného hlínou (zmenšuje si tak otvor na ideální velikost)

Ohrožení: nedostatek hnízdních možností, kácení doupaných stromů v parcích

Jak pomoci: ponechat doupané stromy v parcích, vyvěšovat budky

Špaček obecný — LC

Výskyt: otevřená krajina, vesnice, vilové čtvrti, parky; dutinový hnízdič, rád obsazuje i budky; pod hnízdním otvorem bývají znatelné stříkance trusu od mláďat; hnízdí jednotlivě nebo ve volnějších koloniích

Ohrožení: negativní postoj lidí (velká hejna špačků někdy způsobují škody na úrodě)

Jak pomoci: při ochraně úrody sítěmi dbát na jejich pevné vypnutí, aby se do nich ptáci nezamotali

Znáš nějaký ptačí druh, který člověk přes jeho velkou početnost dokázal zcela vyhubit lovem?

OBYVATELÉ PŮD

Sova pálená¹ ↓ LC 2

Sýček obecný² ? LC 2

Pro oba dva druhy platí:

Výskyt: kdysi běžné sovy, dnes je u nás sova pálená vzácná a sýček na pokraji vyhynutí; otevřená zemědělská krajina, hnízdí v otvorech na budovách, ve stodolách, dřívě i v kostelních věžích

Ohrožení: ztráta hnízdních příležitostí a potravních zdrojů, pastí v podobě dutin s hladkými stěnami, nezabezpečené nádrže s vodou, predace kunou skalní

Jak pomoci: šetrně hospodařit v krajině a zvýšit její rozmanitost, umožnit hnízdění na místech bezpečných před predátory

Vlaštovka obecná ↓ LC 3

Výskyt: uvnitř hospodářských stavení, v podloubích, v případě otevřeného okénka i na půdách

Ohrožení: úbytek hmyzu, ztráta hnízdních příležitostí (moderní klimatizovaná hospodářská stavení bez volného přístupu), shazování hnízd

Jak pomoci: umožnit přístup ke hnízdištím, místo shoení hnízda pod něj umístit podložku zachycující trus

Kolik myslíš, že u nás zbývá párů sovy pálené a sýčka?

Netopýr velký — LC 1

Výskyt: letní úkryty na půdách velkých budov (kostelů, hradů, zámků, starých škol), kde samice volně visí a jsou dobře vidět; zimní úkryty v podzemí (v jeskyních, štolách, sklepích); loví v lesích, sbírá ze země střevlíky; velký netopýr, tělo 7–8 cm, rozpětí křídel okolo 40 cm; z úkrytu vyletuje až za úplné tmy

Ohrožení: opravy střech a půdních prostor, půdní vestavby, uzavírání vletových otvorů, rušení během odchovu mláďat a zimování

Jak pomoci: rekonstruovat šetrně, zachovat vletové otvory, zajistit klid

I II III IV V VI VII VIII IX X XI XII

Vrápenec malý

↓ NT 1

Výskyt: letní úkryty na půdách velkých budov (podobně jako n. velký), někdy i na půdách menších staveb, případně ve vytápěných sklepích; zimní úkryty v podzemí (v jeskyních, štolách, sklepích); potravu loví v lesích a menších obcích podél okrajů vegetace; drobný netopýr, tělo okolo 4 cm, rozpětí křídel přes 20 cm, při zimování se balí do létacích blan

Ohrožení: opravy střech a půdních prostor, půdní vestavby, uzavírání vletových otvorů, rušení při odchovu mláďat a při zimování

Jak pomoci: rekonstruovat šetrně, zachovat vletové otvory, zajistit klid

I II III IV V VI VII VIII IX X XI XII

Uvedené druhy řadíme mezi tzv. **prostorové netopýry**. Na půdách se však mohou vyskytovat také někteří šterbinoví netopýři (netopýr večerní, severní, ušatý, dlouhouchý a další). Ti bývají ukryti ve škvírách mezi trámy či kolem komína, a nejsou proto tak nápadní.

Jakého věku se může dožít netopýr velký?

Zachování hnízdišť a úkrytů pomocí budek: budky pro netopýry zabudované ve vrstvě zateplení (1) a vícekomorový rorýsovník pro koloniálně hnízdící rorýse (2).

ZATEPLOVÁNÍ, ZACHOVÁNÍ HNÍZDIŠŤ, BUDKY, LEGISLATIVA

Velkým problémem pro městské druhy ptáků a netopýrů je ztráta vhodných hnízdišť a úkrytů vlivem stavebních úprav domů, v posledních desetiletích především zateplování či výměna střešní krytiny. Stejně devastující důsledky však mohou mít i drobnější zásahy, třeba uzavření půdního okénka.

Přitom všechny druhy volně žijících ptáků a netopýrů jsou chráněny zákonem č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny. Někteří městští ptáci (rorýs, kavka, vlaštovka, sýček) a všichni netopýři jsou dokonce zvláště chráněnými živočichy dle § 50 uvedeného zákona. Zákonná ochrana se nevztahuje jen na samotné jedince, ale i na jimi užívaná sídla. Bez písemného souhlasu odpovědného orgánu tedy nelze ničit ani hnízda a hnízdiště v době nepřítomnosti jejich uživatelů. Taková je teorie. Ačkoli právní povědomí veřejnosti postupně roste a státní ochrana přírody i nevládní organizace vyvíjejí na tomto poli značné úsilí, v praxi stále dochází k ničení hnízdišť a dokonce i k zadržování mláďat a jejich rodičů.

Řešení jsou přitom známá a často časově i finančně nenáročná, jenom je potřeba vše řešit s předstihem a ve spolupráci s odborníky. Největším problémem zpravidla bývá překryv termínů stavebních prací s dobou rozmnožování. Tomu lze předejít včasným naplánováním stavby.

Ponechání původních vletových otvorů do podstřeší. Ideální řešení pro sedlové střechy (vlevo). Dříve navrhované řešení vylámání lamel (vpravo) se ukázalo jako nevhodné, je třeba nechat otvor zcela volný, s obvodovým kroužkem s průměrem 50–70 mm.

Nejlepším řešením je sídla synantropních živočichů v určité, byť pozměněné podobě zachovat. Jsou na ně totiž silně fixovaní a s jejich ztrátou se vyrovnávají jen pomalu. V případě ptáků, kteří žijí poměrně krátce (rorýs 7–9 let) a hnízdí jen jednou ročně, pak může výpadek jedné či dvou hnízdních sezón ovlivnit početnost místní populace. Přitom bývá zachování hnízdišť většinou možné. Teprve když stavební úpravy zcela znemožní další existenci dosavadních hnízdišť, je třeba je nahradit novými. Některé druhy (rorýs, jiříčka) však náhradní hnízdiště přijímají s obtížemi a pomalu. A pokud náhrada nemá odpovídající parametry nebo je umístěna nevhodně, nepřijmou ji vůbec.

Vytvářet nové hnízdní příležitosti, ať už na stojících budovách, nebo na novostavbách, je velmi žádoucí. Obecně platí, že pod budkami pro ptáky i pro netopýry je nutné zachovat alespoň 3–4 m volného prostoru. Stejně tak je třeba zvolit místa s volným příletem. A na jakou světovou stranu je umístit? Zatímco rorýsi, kteří u nás tráví nejteplejší část roku, dávají přednost stranám odvráceným od slunce, netopýři mají raději jižní stěny budov. Není-li jiná možnost a nová hnízdiště pro rorýsy musí být orientována na jih, stačí je umístit třeba pod přesah střechy, aby na ně nedopadaly přímé sluneční paprsky.

STÁTNÍ FOND
ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ
ČESKÉ REPUBLIKY

Česká společnost ornitologická je největší nevládní organizace na ochranu a výzkum ptactva v Česku. Sdružuje profesionální i amatérské ornitology, zájemce o pozorování ptáků a milovníky přírody, má více než 6 000 členů. Pracuje na vlastních i mezinárodních projektech, popularizuje a propaguje ochranu ptáků a jejich prostředí. Zjisti více a zapoj se do výzkumu a ochrany ptáků na www.birdlife.cz.

Česká společnost pro ochranu netopýřů koordinuje ochranu a výzkum netopýřů v Česku. Zajišťuje monitoring netopýřích populací, vypracovává odborné studie, realizuje projekty na ochranu netopýřů. Pořádá osvětové akce pro veřejnost, vzdělávací programy pro školy i pracovníky úřadů a poskytuje odborné poradenství.

www.ceson.org

www.sousednetopyr.cz

© Česká společnost ornitologická a Česká společnost pro ochranu netopýřů, 2022. Text: Gabriela Dobruská, Eva Cepáková, Evžen Tošenovský, Petra Schnitzerová, Lukáš Viktor. Ilustrace: Jan Hošek. Fotografie na titulní straně: Luboš Mráz. Fotografie: Gabriela Dobruská, Ludmila Korešová, Evžen Tošenovský, Lukáš Viktor. Grafická úprava: Jiří Kaláček.

Tato publikace byla financována grantem z Norských fondů a Hlavního města Prahy.

ISBN:978-80-87572-64-1

Odpovědi na otázky:

známý věk u netopýřů velkého je 38 let, celkově u netopýřů 41 let.
9: holub stěhovavý; 10: syček kolem 100, sova palena kolem 150; 11: nejvyšší
7: až 13 vajíček; 8: místo, kde strakapoudi v zimě rodkovávají sisky borovic;
Dobruská, Gabriela; 6: káva obecná; 5: stáčí mu otvor 1,5 x 1 cm; 4: ve vzduchu za letu; 3: stáčí mu otvor 1,5 x 1 cm; 2: stáčí mu otvor 1,5 x 1 cm; 1: stáčí mu otvor 1,5 x 1 cm.

